

THEMA: FILM EN SPIRITUALITEIT

- 1 Aan de lezer
- 2 Verbeelding aan het woord
- 7 De reflectie en de lichtwand
Van Plato tot Malick
- 17 De verborgen Christus in de film
- 25 Column
- 27 Bestemd voor de ware liefde
My Sassy Girl
- 33 *Life of Pi*: Oscarwinnaar
met spiritueel potentieel
- 43 Net als in de film
Kerkelijk filmgesprek bij *The Way*
Nieuw én traditioneel: bidden met film
- 52 Apostolaat van de verborgenheid
Des hommes et des dieux
- 62 In beeld
- 64 Zimbeleving in het ziekenhuis
- 71 Trendbericht: 'Spiritual care' in de zorg
- 78 Actueel

COLOFON

HANDELINGEN
Tijdschrift voor Praktische Theologie en
Religiewetenschap
49ste jaargang / 3 (2013)
www.handelingen.com

Redactie
Dr. Henk van den Bosch, dr. Jessie Dezutter,
dr. Annetie Dillen, drs. Harry Harmsen
(webredactie), dr. Jos de Kock, drs. Theo van
Leeuwen, prof. dr. Henk de Roest, ds. René
Rossmolen (beeldredactie), dr. Sake
Stoppels, dr. Wim Smeets, dr. Cisca Stark

Hoofredactie
Prof. dr. Hans Schilderman

Redactiesecretariaat
Tinne Crolus, Chaussée de Namur 44, 4210
Burdinne, België. Tel. 0032 479 07 81 40
redactiesecretariaat@handelingen.com

Eindredactie
Mariëke van der Giessen-van Velzen
(Zoetermeer)

Vormgeving
Frank de Wit (Zwolle)

**Uitgave, administratie en
advertentie-exploitatie**
VBK Media Abonnementen
Postbus 6088, 4000 HB Tiel
Tel.: 0344 63 70 85
E-mail: abonnementen@kok.nl

Abonnementen
Handelingen verschijnt viermaal per jaar.
De jaargang loopt parallel met het
kalenderjaar. De prijs van een jaarabon-
nement bedraagt in Nederland € 44,00,
van een studentenabonnement € 23,00 (na
inzending fotokopie collegekaart) en voor
het buitenland € 53,00. Een los nummer
kost € 14,00 (exclusief € 1,50 porto).
Alle abonnementen worden aangegaan tot
wederopzegging.

Dit tijdschrift wordt voor visueel
gehandicapten uitgegeven op Daisy-cdrom
en/of in braille, grootletter of via de
Elektronische Postbus. Informatie en
opgave: CBB, Christelijke Bibliotheek voor
Blinden en Slechtzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo, tel. 0341 56 54 99.

Hans Schilderman
Annetie Dillen & Theo van Leeuwen

Sylvain De Bleekere
Martien Brinkman

Janneke Nijboer

Wiel Smeets

Eline De Bruyne

Geertje de Vries
Nikolaas Sintobin

Wim Reedijk

René Rosmolen

Laurien Schrijver, Jessie Dezutter,
Annetie Dillen & Wim Smeets
Carlo Leget

Foto's
Dick Hogewoning (25), Mariëke Silvia
Steinbach (51)
Overige foto's: René Rosmolen

ISSN 0165-5411
© 2013 Uitgeverij Kok ten Have b.v., Utrecht

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze ook, zonder voor-
afgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

Omslag: 'Als zelfs de engelen ogen hebben...'
Paintures de Santa Maria de Taüll, Museu
Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona

Deze week betrapte ik mij er op dat ik 'I don't know how to float' terwijl ik door het bos op de fiets naar mijn werk toef. Filmmuziek, en voor een theoloog geen onwaarschijnlijk het beschikbare repertoire. Maar mijn deuntje stakte direct toen ik dat het een hit uit mijn pubertijd is. *Jesus Christ Superstar*, de rock Rice en Webber, beleefde in de gelijknamige film van Jewison de p 1973. Yvonne Elliman zingt het in haar rol als Maria Magdalena, a tijdens haar casting dat de tekst voor de rol van Jezus' moeder ges- Ambivalente romantiek dus, die beter gedijt in de pubertijd dan net voorbij de *midlife*.

Mijn argeloosheid is misschien wel typisch voor de wijze waarop beelden en klanken ir geheugen rondhangen en tijdens kennelijk relevante gemoedstoestanden hun werk doe geldt a fortiori voor religieus geladen beelden en klanken die toch al een geestelijke bet symbolische vorm kennen. Nu zijn het eens niet de bewuste keuzes of de betere argum het religieuze gedachtegoed regisseren maar latente *moods and motivations* die zich eve waarneming nestelen. Ondertussen is de film een realiteit in zichzelf die bedacht, vorn en bekeken wordt. Een medium dat zijn kracht ontleent aan de boodschap die het sub kijkend en luisterend publiek onttrekt.

In deze *Handelingen* staat de religieuze film centraal. Soms vrij evident zoals bij 'Jezus het geval is, maar vaker impliciet wanneer spirituele thema's aan de orde zijn, of wanne jezelf eigenlijk alleen achteraf realiseert dat iets je diep raakt. Films hebben kennelijk I instrumentarium om 'transcendentie' in en aan het leven van alledag te laten beleven, realiseren we ons dat 'het maar een film is'. Het doet ondertussen wel een esthetisch b overtuiging hoe de wereld in elkaar zit of zou moeten zitten. Daarover valt veel meer zeggen. Neem uw tijd, dit nummer is daarvoor bedoeld. <

Verbeelding aan het woord

Nog niet zo lang geleden ging ik (AD) voor het eerst met mijn dochter van vier naar de bioscoop. *K3 – Bengeltjes*. Een commerciële film van Studio 100. Het voorbije jaar waren we al in enkele culturele centra geweest, waar ze aangepaste, korte films op maat van kleuters speelden. Nu was het tijd voor een 'echte film' in de 'echte bioscoop'. Toen ik weer buiten stapte, kwam spontaan de gedachte op: 'Zo gaat het dus tegenwoordig; het is een boodschap die veel weg heeft van wat het christendom ook wil zeggen, maar voor de K3-film lopen misschien toch meer ouders en kinderen warm, omwille van het commerciële gehalte ervan.'

'**K**3 en de bengeltjes' laat een beeld zien van engelen, en van de hemel – allemaal in het wit, met een groot computer/tv-schermbild waarop alles op aarde te volgen is. Een scherm dat weliswaar stuk kan. De K3-meisjes worden 'bengeltjes' en krijgen vleugels, maar ook een lange neus als ze liegen, een snor als ze ijdel zijn, een lage stem als ze kibbelen en een heel dik lichaam als ze te gulzig zijn. Wanneer ze uiteindelijk een goede daad verrichten (optreden in het ziekenhuis, als benefietconcert, ondanks hun vreemde uiterlijk), worden ze verlost van hun 'bengel'-zijn. Je mag er zijn zoals je bent, lijkt eveneens een boodschap te zijn.

De vragen die onmiddellijk rijzen wanneer ik deze beschrijving en mijn associatie met het christelijke geloof maak, zijn ongeveer dezelfde als die we ons vanuit de redactie stelden bij het concept van het themagedeelte in dit nummer van *Handelingen*, enkele maanden eerder. Op welke manier krijgen religieuze – of bij uitbreiding ook spirituele – thema's vorm in films? Kunnen films inleiden in christelijk geloof? En over welk soort films gaat het dan? Op welke manier gebruiken filmmakers de filmtaal om een spirituele boodschap uit te drukken? Is dat bewust, of onbewust, of doet dat er niet toe? Deze en andere vragen komen in dit nummer aan bod.

Spiritualiteitsbeleving

De verschillende auteurs in het cluster over film bespreken allemaal een andere film. Geen enkele film is daarbij expliciet een 'Jezusfilm'. Religieuze en breed-spirituele verwijzingen en interpretaties zijn in de meeste gevallen eerder onderhuids aanwezig of worden opgeroepen in het kijkproces en vloeien voort uit het interpretatiekader van de kijker of de groep die de film bespreekt.

Films leiden tot 'betekenisproductie', zowel bij het maken van de film, het bekijken ervan, als het naderhand

bespreken. Door de verschillende bijdragen heen klinkt ook de visie dat het kijken

naar films spiritualiteit kan stimuleren, door de dialoog die men als kijker aangaat met de wereld van de film, en door het gesprek dat erover gevoerd kan worden nadien. De wereld van de film biedt een veilige omgeving voor het ingaan op diepe vragen. Kijkers kunnen zich identificeren met een personage, maar tegelijk ook een zekere afstand houden. Films confronteren de kijker met een andere wereld, reiken hem of haar symbolen aan en zetten aan tot reflectie over het eigen leven, en in het bijzonder ook zinvragen daarbij. Ze dagen uit tot een 'hermeneutische houding', het zoeken naar mogelijke interpretaties, en tot dialoog met de eigen levenssituatie, op meer dan één manier.

De meerzinnigheid en de gelaagdheid in heel wat films en in het kijkproces, maakt het proces van het kijken naar en interpreteren

van een film bijzonder boeiend, ook in spiritueel opzicht. De ene film leent zich hier als vanzelfsprekend beter voor dan de andere, maar het proces van het oproepen van zinvragen, het stimuleren tot reflectie en de potentie om op het vlak van 'spiritualiteit' iets te betekenen, is zeker niet beperkt tot een beperkt aantal zeer bijzondere films.

De auteurs in dit nummer spreken over zingeving, spiritualiteit, religie en levensbeschouwing. Deze termen hebben allemaal een iets andere betekenis en

connotatie. Eerder dan specifiek stil te staan bij de exacte betekenis van elk van de termen, willen we

de aandacht focussen op de mogelijkheden van film in relatie tot deze begrippen. Grofweg kunnen de artikelen worden onderscheiden in resultaten uit wetenschappelijke onderzoek, mogelijkheden van gebruik van film in het kader van geloofscommunicatie en bijdragen die tot nadere reflectie op theologie en spiritualiteit leiden. Als rode draad blijft evenwel de brede vraag naar de betekenis van 'spiritualiteitsbeleving' vandaag klinken. Hoe gaan mensen vandaag om met spiritualiteit en hoe kunnen ze daarin begeleid worden?

Herkennen en losweken

In een eerste bijdrage schetst Sylvain De Bleekere aan de hand van het werk van de hedendaagse cineast Terence Malick een bioscopische spiritualiteit. De Bleekere start bij Plato, voor wie het schimmenspel in de grot, ▷

Hoe gaan mensen vandaag om met spiritualiteit en hoe kunnen ze daarin begeleid worden?

bioscoopbeelden, een misleidende afspiegeling zijn van de fysieke werkelijkheid. Het zien met 'twee ogen' leidt de mens af van het zien met het 'derde oog', het contemplatieve, de weg van het denken. Tot wat voor spiritualiteit dat heeft geleid zet De Bleekere uiteen. Haaks daarop staat het werk van Malick, bij wie de bioscoopruimte een spirituele levensruimte wordt waar de mens in de lens van het leven kijkt. Juist de spiritualiteit van de geopende ogen biedt, in relatie tot de getoonde beelden, zingevende oriëntatie op het leven. De films *The Tree of Life* en *The New World* worden beschreven als vormen van gebed. Ze dragen het motief van het paradijs in zich mee.

Martien Brinkman maakt vervolgens duidelijk dat het maken van een film en het kijken naar een film altijd interpretatieprocessen veronderstelt. Het goddelijke is nooit direct waar te nemen, maar mensen kunnen wel verwijzingen ernaar vinden: filmscenario's lenen zich daar goed toe. Brinkman bespreekt het fenomeen van verwijzingen naar Christus in films, die vaak toch nog herkend worden door hedendaagse kijkers. Hij spreekt daarbij over 'immanente transcendentie'.

Ook Wiel Smeets laat vanuit een mystagogisch denkkader zien hoe films mensen kunnen aanzetten tot spiritualiteitsbeleving en gesprekken over dieperliggende religieuze thema's kunnen losmaken. Hij gebruikt hierbij de film *My Sassy Girl* en laat zien hoe de verschillende lagen van liefde in deze film worden uitgewerkt en hoe de thematiek van lot en bestemming het centrale gegeven is waarmee de hoofdrolspelers zich verhouden.

Eline De Bruyne laat aan de hand van een gedetailleerde bespreking van de film *Life of Pi* zien hoe het kijken naar een film heel wat kan losweken bij een kijker. Ze geeft concrete suggesties om dieper in te gaan op deze film en de levensbeschouwelijke vragen te laten klinken.

Geertje De Vries beschrijft het filmgesprek in plaatselijke gemeenschappen, in het bijzonder aan de hand van de film *The Way*. Ze geeft concrete stappen om met een groep aan de slag te gaan, en laat ook de waarde van het filmgesprek zien.

Nikolaas Sintobin heeft als jezuïet en internetpastor in Vlaanderen en Nederland ervaring met het werken met bidden met YouTube, en laat zien hoe het bekijken van korte filmpjes ook een belangrijke aanzet kan zijn in het werken rond spiritualiteitsbeleving.

Wim Reedijk ten slotte bespreekt als enige een expliciet religieuze film, *Des hommes et des Dieux*, die hij als aanzet neemt voor een theologische en persoonlijke reflectie rond kernvragen uit deze film.

Na het artikelencluster over film volgt een bijdrage over recent onderzoek omtrent spiritualiteitsbeleving in een ziekenhuiscontext, van Laurien Schrijver, Jessie Dezutter, Annemie Dillen en Wim Smeets. Het nummer besluit met een trendbericht van de hand van Carlo Leget, over 'spiritual care' in de zorg.

In dit nummer bieden we een thema aan dat ook binnen de internationale wetenschappelijke praktisch-theologische literatuur wel wat aandacht krijgt vanuit verschillende perspectieven (zie bijvoorbeeld Gräb, Hermann

& Nottmeier 2004; Kirsner & Wermke 2009; Gelo 2011). We verwijzen eveneens naar de bijdrage van Friso en Ganzevoort die eerder in *Handelingen* verscheen (2009).

In de samenstelling van dit nummer hebben we naast (beperkte) inzichten uit wetenschappelijk onderzoek, vooral willen stilstaan bij concrete mogelijkheden om met films aan de slag te gaan of er verder over te reflecteren. We hopen dat ook de andere bijdragen in dit nummer de lezer mogen boeien. <

Literatuur

- Friso, J. & Ganzevoort, R.R. (2009). Zin in het donker. Over het werken met film in vormingswerk, *Handelingen* 36/5, 44-53.
- Gelo, F. (2011). Using Movies in Pastoral counseling. *The Journal of Pastoral Care and Counseling* 65, 1-4.
- Gräb, W., Herrmann, J., Nottmeier, C. (2004). Film als Medium religiöser Bildung. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft* 7, nr. 3, 326-343.
- Kirsner, I., Wermke, M. (ed.) (2009). *Passion Kino. Existenzielle Filmmotive in Religionsunterricht und Schulgottesdienst*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Annemie (prof.dr. A.) Dillen is hoofddocent Praktische theologie aan de Faculteit voor Theologie en Religiewetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven, België.

annemie.dillen@theo.kuleuven.be

Theo (drs. T.T.) van Leeuwen is docent pastoraat bij Windesheim, opleidingen Theologie en Levensbeschouwing, en KPV-supervisor.

tt.van.leeuwen@windesheim.nl